

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Tekst i paratekst : recepcja Witolda Gombrowicza u Hrvatskoj

Author: Petra Gverić Katana

Citation style: Gverić Katana Petra. (2017). Tekst i paratekst : recepcja Witolda Gombrowicza u Hrvatskoj. "Przekłady Literatur Słowiańskich" (T. 8, cz. 2 (2017), s. 61-85).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Tekst i paratekst: recepcja Witolda Gombrowicza u Hrvatskoj^{*}

Text and Paratext: The Reception of Witold Gombrowicz in Croatia

Petra Gverić Katana

UNIVERSITY OF SILESIA
IN KATOWICE
petra.gveric@gmail.com

Data zgłoszenia: 1.10.2017 | Data akceptacji: 8.12.2017

ABSTRACT | The article deals with Croatian reception of works by Witold Gombrowicz, focusing primarily on the period after the year 2000, during which most of translations of this author into Croatian have been published. The author investigates the impact that literary texts and their paratexts made on the presentation, interpretation, and contextualization of Gombrowicz's work in the receiving culture.

KEYWORDS | Witold Gombrowicz, Croatian reception, paratext, translations, culture reception

Uvod

Godinu 2016. u hrvatskoj recepciji poljske književnosti obilježilo je čak 11 knjižnih izdanja; ova je godina, dakle, bogatija monografijama negoli

^{*} Do powstania artykułu przyczyniło się finansowanie ze strony Uniwersytetu Śląskiego.

prijevodima u časopisima. Među njima je najviše prijevoda Augusta Pelanowskog, poljskoga duhovnika, pavlina, i kako se navodi na stranicama knjižara, „omiljena poljskog propovjednika“¹, kojemu su samo ove godine izašle četiri knjige (a proteklih godina u Hrvatskoj objavljene su još dvije) u istoga izdavača, koprivničke kuće Figulus, no iz pera različitih prevoditelja: Sylwiane Abramič, Adriana Cvitanovića, Jelene Vuković (koja se, sudeći prema bibliografijama sastavljenima za protekle godine, specijalizirala za duhovnu književnost) te Tatjane Geršić. Kako se navodi u popratnome tekstu, izdavanje knjiga Pelanowskoga, svojevrsnoga *self-helpa*, navodno je „zasluga hrvatskih pavlina“ i one su zasigurno namijenjene određenom, užem čitateljskom krugu.

Emilio Nuić, pak, prevest će roman *Bornholm, Bornholm* Huberta Klimko-Dobrzanieckog, a hrvatska kritika posvetit će mu nekoliko tekstova, spominjući ga kao „najčeškijega poljskog pisca“, izvrsna satiričara s osjećajem za mjeru „između gorkoga i slatkoga“ i uspoređujući roman s nedavno u Hrvatskoj izdatim *Stonerom* Johna Williamsa².

Poslovično marljivi, vrsni polonist Mladen Martić protekle je godine preveo čak tri vrijedna naslova: *Zrno istine* Zygmunta Miłoszewskoga, *Cara Ryszarda Kapuścińskiego* i *Bestijarij* Witolda Gombrowicza, petu knjigu tekstova ovoga velikog pisca, objavljenu u posljednjih 15 godina u Hrvatskoj.

Istraživanje recepcije Gombrowicza bilo je potaknuto upravo spomenutom brojkom, a zatim i otkrivanjem prijevoda njegovih tekstova u časopisima te mnogobrojnih popratnih tekstova — bilježaka, osvrtu, recenzija, kritika, razmatranja, eseja, kao i same nazočnosti Gombrowicza u hrvatskom kulturnom diskurzu tijekom toga razdoblja. Njegovu je recepciju u Hrvatskoj moguće promatrati iz različitih perspektiva: s jedne strane, sa stajališta vremena i prostora, unutar društvenopolitičkoga konteksta, te s obzirom na mjesto koje je zauzeo u hrvatskom kulturnom miljeu, odnosno, u cjelokupnu interpretacijskom krontopu njegova prijma u ciljnoj kulturi (kao što je slovenskoj recepciji pristupila Božena Tokarz³); s druge, imagološki pristup zacijelo bi donio zanimljivih rezultata vezanih uz gombrowičevsko u hrvatskoj književnosti, baš kao i perspektiva Gombrowiczeve (ne)prisutnosti na kazališnim scenama. Napokon, moguće ga

1 Izvor: <http://verbum.hr/knjige/autor-pelanowski-augustyn/> [pristupljeno: 7.08.2017].

2 I. Ivanišević, 2016: *Poljski Stoner*. „Slobodna Dalmacija“, 6.06. Dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/stil/putovanja/clanak/id/314859/poljski-stoner> [pristupljeno: 3.08.2017]; G. Duhaček, [online]: *Od zanimljivih domaćih krimića do skandinavskog hita*. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/od-zanimljivih-domacih-krimica-do-skandinavskog-hita-20160325> [pristupljeno: 3.08.2017]. Usporedba s romanom Johna Williamsa *Stoner*, koji je 2016. izdala Fraktura u prijevodu Patricije Vodopije.

3 B. Tokarz, 2012: *Gombrowicz w Słowenii: ramy interpretacyjne czasu i przestrzeni kulturowej*. „Przekłady Literatur Słowiańskich“, t. 3, cz. 1, s. 234—251.

je promatrati i u suodnosu teksta, parateksta i ekstrateksta (termin kojim ću ovdje označiti recepcijske tekstove u ciljnoj kulturi), koji se, pak, neminovno ogleda i u prvome, dijakronijsko-prostornome, kao i, posredno, u drugome, imagološkome aspektu.

Detaljno razmatranje recepcije Gombrowicza iz svih spomenutih kutova, osobito kad bi se u obzir uzelo razdoblje od 1965. godine, kada izlazi prvi prijevod Gombrowicza u Hrvatskoj — njegova romana *Ferdydurke*, podrazumijevalo bi i analizu recepcije vezane ne samo uz hrvatski kulturni kontekst, nego i tadašnji jugoslavenski, osobito srpski, te bi zacijelo rezultiralo obimnijom knjižicom, novom i drukčijom *Gombrowiczianom*. Polonistica Branislava Stojanović u srpskoj Polonici, uostalom, govoreći o bibliografiji prijevoda poljskih pisaca na srpski jezik, navodi:

Poštujući aktuelnu geopolitičku stvarnost, ova bibliografija ne notira izdanja koja su priredili prevodioci koji nikad nisu živeli i/ili radili u Srbiji, osim ako knjiga nije tu i objavljena. Ali period srpskohrvatskog jezika nije mali ni obimom ni kvalitetom i treba napomenuti da u našim bibliotekama i dalje stoje mnoga hrvatska izdanja: Mickjevičevi *Soneti, balade i romanse* (prev. Iso Velikanović), njegov *Gospodin Tadija* (u dva prevoda, prev. T. Maretić, Đorđe Šaula) i *Dušni dan* (prev. Julije Benešić), kao i Rejmontova *Obećana zemlja* (takođe Benešić), mnoge stare i nove knjige koje čak imaju status kulturnih izdanja, kao što je Benešićeva *Poljska lirika* ili *Antologija poljske pripovijetke XX stoljeća* Zdravka Malića, Vitkacijeve drame (prev. Dalibor Blažina), itd.⁴

Spomenuto se može primijeniti i na Hrvatsku, gdje je Gombrowiczev *Dnevnik* bio nekoć dostupan u srpskome prijevodu Petra Vujičića, a danas u dopunjenome reizdanju istoga prijevoda, u ediciji *Nostra vita* Službenog glasnika iz 2013. godine — no hrvatskoga prijevoda nema.

Međutim, iako će u ovome radu biti skiciran okvir za Gombrowicza u ciljnoj kulturi, primarno će se predstaviti razdoblje nakon 2000. godine, i to s gledišta suodnosa utjecaja teksta i parateksta na ekstratekst (uže shvaćenu recepciju — osvrte, recenzije, prikaze, kritike, članke i sl., objavljene u književnim časopisima, tiskovinama i medijima)⁵, te pokušati objasniti mjesto Gombrowicza u hrvatskome kulturnom kontekstu.

4 B. Stojanović, 2013: *Polonica u Srbiji. Bibliografija posebnih izdanja (1848—2013)*. Beograd, Slavističko društvo Srbije, str. 8. Dostupno na: http://www.slavisticko-dru-stvo.org.rs/pdf_dokumenti/BS_POLONICA [pristupljeno: 1.07.2017].

5 Bibliografije kojima je popraćen ovaj tekst obuhvaćaju recepcijske tekstove nastale nakon 1989. godine, kao prijelomne godine zbog promjene društvenopolitičke situacije u Hrvatskoj, no bibliografija prijevoda, zbog referentnih točaka u tekstu, donosi sve objavljene prijevode Gombrowicza u Hrvatskoj.

Okvir za sliku

Witold Gombrowicz pojavljuje se u hrvatskome književnom kontekstu relativno rano: 1965. godine hrvatski slavist i komparatist, utemeljitelj polonistike na zagrebačkome Filozofskome fakultetu, Zdravko Malić, preveo je i objavio njegov roman *Ferdydurke* (zbog čega je vodio zanimljivu korespondenciju i sa samim Gombrowiczem) te obranio doktorsku disertaciju pod naslovom *Književno djelo Witolda Gombrowicza*, prvu ozbiljnu studiju Gombrowiczeva djela u svijetu, koja, nažalost, tada nije objavljena u knjižnome izdanju. Pojedine je dijelove Malić doradivao i objavljivao u časopisima i drugim izdanjima⁶; prema riječima Dragice Malić, za knjigu o Gombrowiczu u to doba ni u Hrvatskoj ni u Poljskoj nije bilo izdavačkoga interesa, što ona tumači i djelomice povučenom i nenaumljivom prirodom svoga supruga, ali i političkim razlozima: „u turbulentnim vremenima u kojima smo živjeli najčešće je bio osoba koju se nije pozivalo i čije se ime nije rado viđalo objavljeno tiskom“⁷.

Nakon *Ferdydurke*, 1968. Antun Šoljan uvrstit će u *Sto odabranih novela svjetske književnosti* novelu *Banket*, također u Malićevu prijevodu. Sedamdesetih će Malić prevesti dramu *Vjenčanje*, tekst *O Danteu* i novelu *Na kuhinjskom stubištu*, te ih objaviti u književnim časopisima, a 1973. godine izlaze, u jednoj monografiji, romani *Pornografija* u prijevodu Slobodanke Poštić i *Kozmos* u Malićevu prijevodu te 1980. godine također njegov prijevod eseja *O Sienkiewiczu*.

Treći Gombrowiczov roman, *Trans-Atlantik*, Malić će, nažalost, prevesti tek djelomice: prvo poglavlje naći će se najprije na radiju, a zatim i u zborniku Trećega programa Hrvatskoga radija 1991. godine, uz Malićeve uvodne bilješke. No Malić neće prevesti cijeli roman niti ga ikad objaviti.

Međutim, od 2000-ih godina recepcija Gombrowicza naglo se intenzivira; gotovo poput čarobna štapića djeluje stogodišnjica Gombrowiczova rođenja 2004. godine. Golem dio Malićevih radova o poljskoj književnosti, kao i njegovih prijevoda — među njima i radova o Gombrowiczu — bit će objavljen tek nakon njegove smrti. Rukopisnu zaostavštinu supruga jezikoslovka

6 Odnosi se to na književne časopise u Poljskoj, Francuskoj i Hrvatskoj, kao i monografska izdanja tiskana tijekom Malićeva života, primjerice: Z. Malić, 1973: *Polonica. Ogledi o Sienkiewiczu, Gombrowiczu, o ferijalnoj književnosti i o poljskoj prozi 20. stoljeća*. Zagreb, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu. Bibliografiju Malićevih radova o Gombrowiczu detaljno donosi članak Dalibora Blažine, 2004: *Gombrowicz Zdravka Malića*. „Književna smotra“, br. 36, 2/3 (132/133), str. 75—84, koji je poslužio i kao izvor mnogobrojnih informacija za ovaj rad.

7 Z. Malić, 2004: *Gombrowicziana*. Priredila Dragica Malić. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo. Biblioteka „Književna smotra“, str. 440.

Dragica Malić priredila je za objavljivanje u dvjema knjigama — *Mickiewicz itd. Rasprave, članci i eseji o poljskoj književnosti*, 2002. godine, namijenjenoj ponajviše stručnoj javnosti, te u *Gombrowicziani* 2004. godine. Polazište je posljednje, kako navodi priređivačica, bila upravo Malićeva doktorska disertacija, no u nju su uvršteni i ulomci iz svih dotad prevedenih Gombrowiczjevih djela (uz Malićeve prijevode, ondje su i ulomci iz prijevoda Slobodanke Poštić). Iste godine bit će objavljen i cijeli broj „Književne smotre“ posvećen poljskomu piscu, a 2005. i monografsko, opširnim i dragocjenim predgovorom Dalibora Blažine popraćeno izdanje svih triju Gombrowiczjevih drama — *Ivone, princeze od Burgunda i Vjenčanja* u Malićevu prijevodu te *Operete* u prijevodu Mladena Martića — te novi, rukom Dragice Malić osuvremenjeni prijevod *Pornografije* Slobodanke Poštić. Recepciju Gombrowicza do te ključne godine dobro ilustrira tekst Siniše Nikolića, objavljen u „Zarezu“ povodom izdavanja *Gombrowicziane*:

Osim užih polonističkih krugova, Gombrowicz je postao enigma, i teško bi ga na kviz-pitanju za milijun kuna razlikovali od branda poljske votke, ili nekog novog nogometaša. Razlog tomu je prije svega nedostatak prijevoda jer su zadnji prijevodi ovog poljskog genijalca davno nestali čak i s polica knjižnica. Kao što smo rekli, i kao što je razvidno iz datiranja, te su knjige davno nestale iz opticaja i zapravo kao da ne postoje. [...] Sramotno je da prigodom ove obljetnice nitko od nakladnika nije došao na ideju da ponovo tiska, barem već prevedene *Ferdurke* ili koji drugi roman, jer bi njihovo pojavljivanje imalo težinu otkrića nečega potpuno novog i nepoznatog. Je li utjeha to što je ove godine (u „produžecima“ Gombrowiczeve godišnjice) ipak objavljen prijevod *Pornografije* (stari prijevod Slobodanke Poštić osuvremenila je Dragica Malić), a izdavač je isti/sličan — Hrvatsko filološko društvo i Disput?⁸

Srećom, već 2007. izlazi zbirka *Bakakaj* u prijevodu Tanje Oručević Miletić, bosanske redateljice, bivše krakovske studentice dramske režije i aktivne prevoditeljice s poljskoga jezika. Bit će to prva u nizu Gombrowiczjevih knjiga u izdanju zagrebačke Frakture, koja će do 2017. izdati još tri njegova naslova. Otprilike u isto vrijeme kad i njezini prijevodi, pojavljuju se u časopisima i prijevodi Adriana Cvitanovića, pa će tako — što je, kad je riječ o prijevodima poljske književnosti, krajnje neuobičajeno — između 2005. i 2007. u časopisima „Nova Istra“ i „15 dana“ — biti objavljeni Cvitanovićeve prijevodi četiriju Gombrowiczjevih novela (*Štakor, Drama barunstva; Iz osobnog dnevnika Hero-nima Ponizalskog, Plesač odvjetnika Kraykowskog*), a 2006. u časopisu *Fantom slobode* prijevodi Oručević Miletić (*Plesač advokata Kraykowskog, Zločin s predumišljajem*).

8 S. Nikolić, 2005: *Trans-Gombrowicz Express*. „Zarez“, 159—160, str. 48.

2009. godine zagrebačka Fraktura objavit će *Trans-Atlantik* i nastaviti niz započet objavljivanjem *Bakakaja*. Prijevod, koji mnogi nazivaju *hommageom* Zdravku Maliću njegova nekadašnjeg studenta — vrsnoga prevoditelja, dramaturga i kazališnog kritičara Mladena Martića — zapravo je djelo dvojice autora: prvo poglavlje, naime, Martić nije ponovno preveo, nego je uvrstio Malićev prijevod iz 1991. godine⁹. Roman će izazvati veliko zanimanje javnosti i struke; vidljivo je to i prema broju recepcijskih tekstova u medijima, a za prijevod ova — prema mišljenju struke — za tumačenje najzahtjevnijega djela poljskoga pisca, Martić je dobio i nagradu Iso Velikanović.

Nakon *Trans-Atlantika* uslijedit će izdanje *Posmrtna autobiografije* 2013. godine, a 2016. godine *Bestijarija*, također u prijevodu Mladena Martića i izdanju Frakture.

Riječ je, dakle, o osam monografskih izdanja tijekom posljednjih 15-ak godina — od 2002. — 2016. godine, što je, ako se uzme u obzir da je poljska književnost u Hrvatskoj još na margini zbivanja (kao i sve tzv. „manje“ književnosti, uglavnom zahvaljujući poplavi komercijalnih naslova iz anglojezičnih zemalja) gotovo nevjerojatno; pokrenut će to i lavinu tekstova o djelima i o samome piscu. Lavinu, dakako, uvjetno rečeno, s obzirom na ukupnu hrvatsku književnu scenu, no svakako situaciju kojoj bi se Malić iznimno radovao.

Tekst u paratekstu, paratekst u tekstu

Recepcija je Gombrowicza od 2000. godine vrlo raznovrsna. U tekstovima objavljenima u književnim i kulturnim časopisima, poput „Teme“, „15 dana“, „Riječi“, „Književne smotre“ i sl., povremeno i cijelih temata posvećenih piscu i djelu, znanstvenim i stručnim radovima polonista i klasičnih filologa, esejima filozofa i pjesnika (Dalibora Blažine, Zvonimira Milanovića, Žarka Paića, Branislava Oblučara, da spomenemo samo neke), daju se potencijalnu čitatelju Gombrowicza informacije na svim razinama, od biografske do kontekstualne. U medijima širega dosega, poput novina i tjednika, primjerice, „Jutarnjega lista“ i e-publikacija, Gombrowiczova djela očekivano se predstavljaju ponešto simplificirano, i na njih će više utjecati paratekst kojim su obavijena, negoli sam tekst. Riječ je uglavnom o osvrtima i kraćim prikazima u Hrvatskoj dotad neobjavljenih djela poljskoga pisca. Gombrowicz je sagledan ponajviše kroz prizmu privatnoga i osobnoga: kao „aristokrat“, „snob“, „natražnjak po pitanju

9 W. Gombrowicz, 1991: *Trans-Atlantik* (ulomak iz romana). Uvodna bilješka i prijevod Zdravko Malić. U: „Treći program Hrvatskog radija“, 1991, br. 34, str. 195—200.

žena“, „najslavniji poljski turist“, „antinacionalist“, „apatrid“, „kozmpolit“... Čini se da smo, na tragu Nikolićeva predviđanja, 2004. godine Gombrowicza tek počeli otkrivati.

U slučaju Gombrowicza i njegove hrvatske recepcije doista se treba zapitati foucaultovsko pitanje — što je to autor? Autora je od djela uistinu teško odijeliti — uostalom, nije li Gombrowicz upravo svojevrsnim epiteksom — svojim *Dnevnici*ma, koje mnogi smatraju njegovim najboljim djelom, ali i *Razgovorima s Dominiquem de Rouxom* — sagradio sebi najveći književni spomenik? Malo je pisaca recepcija čijih je djela posve odvojiva upravo od biografskoga — ili, bolje — autobiografskoga parateksta, ali još je manje onih među kojima je ispreplitanje paratekstualnoga i tekstualnoga toliko snažno. Genette to, uostalom, izvrsno oprimjeruje Proustom:

[...] većina čitatelja *A la recherche du Temps perdu* svjesna je dviju činjenica: dijelom židovskoga Proustovog podrijetla i njegove homoseksualnosti. Poznavanje tih dviju činjenica neminovno služi kao paratekst onim stranicama Proustova djela koje se bave tim dvjema temama. Ne kažem da ljudi moraju znati te činjenice; tvrdim samo da oni ljudi koji ih znaju čitaju Proustovo djelo drukčije od onih koji ih ne znaju i da nas svatko tko niječe tu razliku vuče za nos¹⁰. Postavlja se, dakle, pitanje funkcije i djelovanja parateksta izvornog teksta, i u koliko su mjeri te funkcije i djelovanje potrebni, zadržani i relevantni u prijevodu¹¹.

Koliko je recepcija Gombrowicza i njegova prezentacija nedvojiva od njegove autorske funkcije — ili i „lika“? — svjedoči vjerojatno i izdavački paratekst: naslovnice njegovih prijevoda u Hrvatskoj, osim osuvremenjena izdanja *Pornografije* iz 2005. godine, opremljene su fotografijama na kojima — pomislit ćemo — vidimo Gombrowicza. Mladi muškarac koji zgodnoj ženi pomaže izaći iz kola, na „požutjeloj od starosti“ fotografiji na naslovnici prijevoda *Bakakaja*, kao i fotografija jednako mladog muškarca koji, odjeven onako kako je inače odjeven Gombrowicz na vlastitim fotografijama, bos leži na klupi, a izuvene cipele stoje uz njega (baš kao da je ovoga trena pobjegao iz kakva „gnjavatorskog“ veleposlanstva) na naslovnici *Trans-Atlantika* podsjećaju ponovno na

10 G. Genette, 2009: *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge, Cambridge University Press, str. 8: „[...] most readers of *A la recherche du Temps perdu* are aware of the two biographical facts of Proust's part-Jewish ancestry and his homosexuality. Knowledge of those two facts inevitably serves as a paratext to the pages of Proust's work that deal with those two subjects. I am not saying that people must know those facts; I am saying only that people who do know them read Proust's work differently from people who do not and that anyone who denies the difference is pulling our leg". Ako nije drukčije navedeno, prijevod autorice teksta.

11 V. Pellat, 2013: *Text, Extratext, Metatext and Paratext in Translation*. Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, str. 3.

autorovu biografiju, iako se — dakako — odnose i na samo djelo. Naslovnice *Posmrtna autobiografija* i *Bestijarija* uglavnom odgovaraju poljskim izdanjima; na naslovnica su uistinu fotografije autora (korice *Bestijarija* sugeriraju, primjerice, čitatelju da je i Gombrowicz imao kućne ljubimce, i to mačku i psa). Kao što i sam Gombrowicz u *Dnevniku* piše: *Ponedjeljak: ja. Utorak: ja. Srijeda: Ja...*

U Gombrowiczovu slučaju dobar dio utjecaja parateksta na recepciju leži i u autorovim provokativnim predgovorima i objašnjenjima. Odnosi se to osobito na predgovor *Trans-Atlantiku* i kratko objašnjenje tiskano kao pogovor hrvatskom izdanju *Bakakaja*. Smjernice su to koje će nas poput silnica jednakomjerno i istodobno odvlačiti od i privlačiti k onomu što — opet uvjetno rečeno — možemo smatrati literarnim tekstom¹². Isprepletenost Gombrowicza, autora, odnosno, njegova autorske funkcije u odnosu na literarno djelo, još je, dakle, očitija pogledamo li recepciju u ciljnoj — hrvatskoj — kulturi.

U razmatranome razdoblju tri su prijevoda Gombrowiczovih tekstova¹³ zbirka novela *Bakakaj*, roman *Trans-Atlantik* i izbor iz Gombrowiczovih djela Włodzimierza Boleckog, naslovljen *Posmrtna autobiografija*, izazvali najviše reakcija i odigrali ključnu ulogu u reaktualizaciji Gombrowicza u hrvatskoj kulturi, potisnuvši ga iz područja uskih polonističkih, spisateljskih, intelektualnih krugova i predajući ga širem čitateljskom krugu. Njima je posvećeno najviše tekstova u medijima i najčešće se spominju i u onim tekstovima koji nisu usko vezani uz samog Gombrowicza.

Zbirka *Bakakaj*, u prijevodu Tanje Miletić Oružević, izazvala je tek nekoliko osvrti, no u svima je spomenut pogovor, odnosno, „Kratko objašnjenje“ koje se u hrvatskome izdanju smjestilo na samome kraju knjige:

U predgovoru naslovljenom *Kratko objašnjenje* tadašnjoj poljskoj literarnoj oligarhiji, čitateljima i „poznanicima“, Gombrowicz objašnjava svoju zbirku. Drčnom 29-godišnjaku samopouzdanja nije manjkalo. Baš kao ni karikaturnosti i komičnosti, tipične kako za samoproглаšene, tako i za autentične genije XX stoljeća [...]. I samog je Gombrowicza nešto poput skromnosti zaustavilo u tiskanju predgovora. Službeno — Gombrowicz ga nije napisao, jer ga nije ni objavio. No neslužbeno, predgovor je odlična biografska i literarna cveba. Nešto

12 Problem definiranja autora, autorske funkcije — u tome kontekstu i pitanje književnoga djela, opusa (*oeuvre*), razmatra Michel Foucault u tekstu *What is An Author*. M. Foucault, 1998: *Aesthetics, Method and Epistemology*. J.D. Faubion, ed. R. Hurley et al., transl. New York, The New Press, str. 207—210.

13 Riječ „djelo“ namjerno je izbjegnuto jer — strogo uzevši — *Posmrtna autobiografija*, kao ni *Bestijarij*, nisu Gombrowiczova djela, nego zapravo djela priređivača, Włodzimierza Boleckog.

poput onog skeča iz „Seinfelda“ s „jušnim nacijem“: genijalnim kuharom koji ratuje sa svakim koji ne pokazuje dovoljno poštovanje prema njegovim juhama¹⁴.

O samim se novelama govori tek usputno, baš kao da ih je paratekst na neki način „pojeo“, dajući nam više Gombrowicza negoli to može sam književni tekst. Indikativan je i sam naslov teksta — *Najslavniji poljski turist* — kojim se ponovno govori više o autoru negoli o djelu, a koji privlači čitatelja enigmom (naime — kako se to postaje slavnim turistom?). U ostalim tipovima parateksta, primjerice u izdavačkome — tzv. bluru i na stražnjim koricama, nalaze se općenite formulacije — kako je riječ o *proznim draguljima*, *fantastičnim pripovijetkama*, *teatru svakodnevnog apsurd*a i sl., kao i pohvale Milana Kundere, Ariela Dorfmana i Alastaira Reida.

Priča o prijevodu *Trans-Atlantika* već je sama po sebi svojevrsni paratekst. Naime, 1991. godine Zdravko Malić preveo je prvo poglavlje toga Gombrowiczova romana. S motrišta društvenopolitičke situacije moglo je to za prevoditelja biti rizičnije negoli za samoga autora u doba kad je roman napisao: Dalibor Blažina nazvat će Malićev čin „činom otpora“¹⁵: uistinu, pedesetak godina nakon pariškoga, a zatim poljskoga izdanja, u zemlji koja neobično nalikuje Poljskoj svojom obilježenošću traumama, nacionalnim mitologijama i ideologijama, a u koju se upravo stuštio rat, objaviti tekst u kojem glavni junak — imenjak autora — na samome početku umjesto Domovine u Nevolji bira ostanak u „Bakakaju“, svakako nije bilo oportuno. Jasno je kako je taj tekst mogao odjeknuti da je objavljen tijekom ratnih godina, no malo je vjerojatno — poznavajući „buntovnoga“ polonista, koji je često — i s pravom — išao protiv struje, da je to mogao biti uzrok Malićeva odustajanja od prevođenja; prije će biti oklijevanje izdavača, no o tome se dade samo nagađati. Srećom, Mladen Martić iskoristit će to prvo poglavlje Malićeva prijevoda kao potku za vlastiti prijevod što će ga izdati Fraktura 2009. godine. I pogovor je *Trans-Atlantika*, dakako, izašao iz ozbiljna polonistička pera Zdravka Malića, otkrivajući ambicioznu čitatelju na dvadesetak stranica detaljnu interpretaciju romana. Pa kao što autor na početku djela objašnjava kako bi ga trebalo razumjeti, i kao što Malić nudi svoje viđenje, dodatni, alografski paratekst pruža i prevoditelj. Nudeći objašnjenja vezana uz strategije prevođenja, zahvale uredniku, izdavaču, udovici Zdravka Malića, Dragici Malić, donosi iznimno važno svjedočanstvo o recepciji Gombrowicza sedamdesetih godina XX. stoljeća:

14 D. Jurak, 2007: *Witold Gombrowicz: Bakakaj*. „Moderna vremena“, 29.08. Dostupno na: <http://www.mvinfo.hr/clanak/witold-gombrowicz-bakakaj> [pristupljeno: 1.07.2017].

15 D. Blažina, 2004: *Gombrowicz Zdravka Malića*. „Književna smotra“, br. 36, 2/3 (132/133), str. 79.

Potkraj šezdesetih, dok sam kao student slušao u predavaonici, profesoru kabinetu ili prisnom stanu u Hanamanovoj beskrajna Malićeva vraćanja Gombrowiczu, nisam dijelio njegov entuzijazam. Gombrowicz se, prema profesoru, rugao „modernoj porodici i anakroničnoj školi, tehnokratskoj inteligenciji, amerikaniziranoj mladeži, seksualnoj revoluciji, društvenoj impotenciji viših slojeva i dogmatskom sljepilu nižih slojeva, frazerskom patriotizmu i mitološkim svetinjama, svemoći gluposti i nemoći pameti, [...] marksizmu i egzistencijalizmu, crkvi, državi [...]“. Malić je bio uvjeren da bismo se pisac i mi studenti trebali razumjeti. No moj se šezdesetosmaški naraštaj nije kanio rugati, htio je sve pobrojeno — dobro, možda s iznimkama marksizma i seksualne revolucije — jednostavno satrti i u prah srušiti¹⁶.

Mjesto koje je zbog promjene konteksta Gombrowicz zauzeo 2000-ih godina, nakon posvemašnjeg urušavanja brzopleto i nemušto konstruirane mitološke građevine nacionalnog identiteta, bolnoga prolaska kroz tranziciju i „osjećaja besmisla i izgubljenosti čitavoga jednog naraštaja koji je izgubio sva uporišta“¹⁷, Martić će znakovito komentirati:

Već dvadesetak godina poslije, tijekom devedesetih, počeli smo savršeno razumijevati i Gombrowicza i profesorovu opčinjenost njegovim djelom. Odjednom smo se našli usred državotvornog kiča, emigrantskoga sljepila i novobogataškoga razmetanja, modnih arbitara i lakajskih prevrata... No više nismo imali snage ni za ruganje, a kamoli za satiranje¹⁸.

Zato će 2009. godine *Trans-Atlantik* pasti na plodno tlo među pripadnicima upravo tog izgubljenog naraštaja, koji je — u doba kada je Malićev prijevod nastajao — bio u formativnim godinama, među onima koji su nacionalizme doživjeli u njihovu punom, ratnom užasu.

Stoga će već sam predgovor *Trans-Atlantika*, autorski paratekst, njegove britke i nemilosrdne primjedbe na račun poljskosti, potaknuti hrvatske čitatelje na svojevrsnu identifikaciju: „Dokopati se — to je najvažnije — slobode spram poljske forme, bivajući Poljakom, biti i nekim širim i višim od Poljske. To je — idejna kontrabanda Trans-Atlantika“. Većina recenzija i kritika uspostavlja odnos prema tekstu upravo potaknuta paratekstom:

Umjesto Poljske „nacionalni Genij“ je odabrao Argentinu, umjesto domotužne narikaljke domovini javio se sa satirom kojoj je nakana „pobijediti poljskost“.

16 W. Gombrowicz, 2009: *Trans-Atlantik*. M. Martić, prev. Zaprešić, Fraktura, str. 160.

17 D. Lukić, 2009: *Drama ratne traume*. Zagreb, Meandar, str. 301.

18 W. Gombrowicz, 2009: *Trans-Atlantik...*, str. 160.

„Olabaviti tu našu podčinjenost! Odljepiti se bar malo! Dići s koljena“ (predgovor drugom izdanju *Trans-Atlantika*)¹⁹.

Potkrepljuju to i naslovi recepcijskih tekstova, primjerice, *O svetoj Formi poljskosti*, no autor se članka određuje spram Gombrowicza i kritičkim odnosom prema regionalnoj književnoj sceni:

A pogledajte tu vrlo „poljskost“ danas i ovdje. Kako samo vapi za jednim gombrowiczevskim rušiteljem, jednom olujom koja će raspršiti sve magline naše svete Forme. Citiraju naši pisci na uvodnim stranicama svojih pjesničkih knjiga Witolda i taj im citat pojede cijelu knjigu. Jer ne može Gombrowicza rečenica stajati na mjestu gdje se propovijeda Forma koja izrasta iz govnerske pozicije našijenaca. Koji su uvidjeli da je patnja veoma plodna njiva, samo je valja uzorati i u nju baciti, s umjetnim gnojivom pomiješani, angažman²⁰.

Hrvatski se recipijenti neće baviti ludičkom upotrebom jezika, groteskom, homoseksualnošću i inim u *Trans-Atlantiku* — najdublje će ih zaokupiti kompleks poljskosti koji secira Gombrowicz. Jasan je to pokazatelj da je vrijeme u kojem je roman preveden ono koje Gombrowicza treba, odnosno, prostor u kojem Gombrowiczevo djelo može biti reaktualizirano.

Miljenko Jergović, u čijem je promišljanju Gombrowicz veoma često prisutan, jednako će se tako izraziti o *Trans-Atlantiku*:

Vrijedi tako pročitati Gombrowicz *Trans-Atlantik* (famosni prijevod Mladena Martića, po matrici Zdravka Malića, a u izdanju Fraktura), izrazito rugalačku knjigu o Poljskoj i o poljstvu (ili bi to bilo poljaštvu?), kakvu mogu doživjeti, ali i otrpiti, samo velike nacije, ali koja je, istovremeno, i najtočnija literarna sinteza identiteta i pohvala šugavoj domovini,

ali i povući paralelu između sebe i pisca, ujedno manifestirajući oštar stav prema vlastitoj naciji:

Da nije bio Poljak, Gombrowicz bi, vjerujem, pisao o nečemu drugom. Pa da se i ja očesem o taj grandiozni književni hram: da nisam Hrvat, ne bi mi bilo ni na kraj pameti da išta o Hrvatima napišem; a ako bi ih upola ovako dobro

19 D. Jurak, 2007: *Najslavniji poljski turist u Argentini*. „Jutarnji list“, 26.08. Dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/arhiva/najslavniji-poljski-turist-u-argentini/3955923/> [pristupljeno: 1.07.2017].

20 Đ. Krajišnik, 2015: *O svetoj Formi poljskosti*. „Oslobođenje“, 3.01. Dostupno na: <https://fraktura.hr/catalog/product/view/id/148/s/trans-atlantik/category/2/> [pristupljeno: 1.07.2017].

poznao, zazirao bih od njih i bježio kao da su svi Hrvati od dva brata djeca, i kao da su svi braća Šapina²¹.

Kritički odnos prema nacionalnom osjećaju, dakako, neprestano izaziva različite usporedbe, pa se u recepcijskim tekstovima najčešće javlja usporedba s Thomasom Bernhardom:

Nitko prije Gombrowicza, i nitko do pojave Thomasa Bernharda, nije tako ismijao nacionalizam i nacionalne osjećaje²²;

Bernhardov anti-nacionalizam je bio historijski logičan: tražio je odgovore za katastrofu koja se dogodila. Gombrowiczov anti-nacionalizam postati će logičan tek desetljećima kasnije, kad rane zacijele, kada se raskrče ruševine Varšave, a onda konačno i povuku sovjetski tenkovi²³.

Nakon *Trans-Atlantika* u tisku se 2013. godine pojavljuje i prijevod knjige — zbirke Gombrowiczovih tekstova iz različitih izvora, koje je strukturirao i u cjeline povezao gombrowicolog Włodzimierz Bolecki, a koja se u Hrvatskoj — ponovno u prijevodu Mladena Martića — objavljuje kao svojevrsni nadomjestak za neprevedeni Gombrowiczov *Dnevnik*. Riječ je o *Posmrtnoj autobiografiji*, koja će izazvati izniman interes čitatelja. Sam oksimoronski naslov može i zbuniti čitatelja, ali u tome i jest njegova zavodnička, paratekstualna funkcija.

Usudit ću se ustvrditi da je *Posmrtna autobiografija*, osobito za čitatelja u ciljnoj kulturi, zapravo golem paratekst (naglašavajući još jedanput nedostatak prijevoda *Dnevnika*). Naime, govoreći o biografiji kao tekstu koji razjašnjava, dopunjava, rasvjetljuje sam književni tekst, ili ga, pak, ometa, zamućuje i oduzima integritet, ona u čitatelja koji nema osobno iskustvo izvorne kulture intenzivira to svoje značenje. S druge strane, koncepcija konkretnoga djela, sastavljenoga s jedne strane kao knjige za „sladokusce“, poznavatelje Gombrowiczova djela, a s druge kao vodiča za početnike, prvima daje do znanja što je u Gombrowiczovu djelu „važno“, a drugima paratekstualne instrukcije i „gotova“ interpretativna rješenja. Važno je — kako i sam sastavljač dopisuje — što je riječ o „anto-

21 M. Jergović, [online]: *Esej o Ocu: zašto nema a trebalo bi biti kolektivne odgovornosti*. Dostupno na: <http://www.autograf.hr/esej-o-ocu-zasto-nema-a-trebalo-bi-biti-kolektivne-odgovornosti/> [pristupljeno: 1.07.2017].

22 D. Jurak, 2007: *Najslavniji poljski turist u Argentini*. „Jutarnji list“, 26.8. Dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/arhiva/najslavniji-poljski-turist-u-argentini/3955923/> [pristupljeno: 1.07.2017].

23 D. Jurak, 2014: *Witold Gombrowicz: Posmrtna autobiografija*. „Moderna vremena“, 2.06. Dostupno na: <https://fraktura.hr/catalog/product/view/id/380/s/posmrtna-autobiografija/category/2/> [pristupljeno: 1.07.2017].

logiji autobiografskih ulomaka“ realiziranoj postupkom montaže u kontinuirani tekst, kompilaciji Gombrowiczevih misli prema ideji samoga sastavljača, koja ujedno donosi, kako to pronicljivo primjećuje Đurđica Čilić: „toliko cinizma, taštine, autoironije, oštroumnosti i humora da čitatelja mjestimice hvata koliko ushit toliko i ganuće, a naposljetku, moguće, i tupilo“²⁴ Primjenjujući Genetteov model, uz izvjesne ograde moglo bi se reći kako je riječ o neobičnoj mješavini paratekstova — s jedne strane imamo sastavljača, čija je slobodna volja bila da nam prikaže Gombrowicza u određenu svjetlu, ističući ili izostavljajući ono što smatra prikladnim iz teksta samoga autora, a s druge tekstove koji pripadaju, prema Genetteu, i epitektu i tekstu — osobito kad je riječ o Gombrowiczevim *Dnevnicima*. No već sama koncepcija i izbor utječu na oblikovanje čitateljeve predodžbe. Govoreći o intervjuu s autorom kao o epitektu, Genette će ustvrditi: „Ima i situacija u kojima je odgovornost za paratekst na neki način podijeljena: primjer je intervju s autorom u kojem netko drugi postavlja pitanja i »prikuplja« autorove izjave te ih iznosi, vjerno ili ne“²⁵.

Problem „vjernosti“ ovdje se postavlja kao mnogo kompliciraniji — naime, sve što se nalazi u *Posmrtnoj autobiografiji*, uistinu su autorove riječi, no i biranje tema umjesto postavljanja pitanja, i „prikupljanje“ odgovarajućih fragmenata može posredno dati specifičnu sliku. Čilić stoga zaključuje: „To je vjerojatno i jedna od slabosti Autobiografije: u njoj je zgusnut, nagruvan, probran, antologijski Gombrowicz. A kao i uvijek kad je riječ o obilju, u igri je i zasićenost“²⁶.

Zanimljivo je, međutim, da je način na koji je primljena *Posmrtna autobiografija* bio gotovo jednak odjeku Gombrowiczeva *Trans-Atlantika*. I u recenzijama prijevoda Gombrowiczeve *Posmrtna autobiografije*, jasno je što — i u kolikoj mjeri — zaokuplja recipijente; ponajviše, opet, odnos prema nacionalnome, prema poljskosti i Poljskoj:

Kad bi Witoldu Gombrowiczu trebalo dati „indijansko“ ime, ono koje će emanirati njegovu najpotpuniju sliku, ime „Onaj-koji-oslobađa-Poljake-od-poljskosti“ odmah bi se nametnulo kao prvi izbor. To ime vjerojatno bi i sam Gombrowicz izabrao²⁷,

24 Đ. Čilić Škeljo, 2014: *Escritor polaco ili pisac u višestrukom izgnanstvu*. „Vijenac“, 26.06. Dostupno na: <http://www.matica.hr/vijenac/530/escritor-polaco-ili-pisac-u-visestrukom-izgnanstvu-23437/> [pristupljeno: 1.07.2017].

25 G. Genette, 2009: *Paratexts: Thresholds of Interpretation*..., str. 9: „There are also situations in which responsibility for the paratext is, in a way, shared: one example is an interview with the author in which someone else poses the questions and generally »collects« the author's remarks and reports them, faithfully or not“.

26 Đ. Čilić Škeljo, 2014: *Escritor polaco*...

27 D. Jurak, 2014: *Witold Gombrowicz: Posmrtna autobiografija*...

odnosno — i zacijelo najvažnije — Gombrowicz kao ogledalo u kojem se reflektira hrvatska stvarnost:

Zahvaljujući svemirskoj slučajnosti i nacionalnim srodnostima, ispostavlja se da je za razumijevanje suvremene Hrvatske važno pročitati ono što je o Poljskoj napisao jedan od njezinih najvećih pisaca, koji je pola svojeg života izbjivao iz vlastite domovine. Pogled izvana je Gombrowiczu omogućio da vidi sve ono što se usred kovitlaca nacionalne euforije i neizbježnog razočarenja nije moglo razumjeti: „Otkrit ćemo tog drugog Poljaka kad se okrenemo protiv sebe“²⁸.

Da je zanimanje za Gombrowicza od 2000. sve življe, svjedoči i prijevod eseja Jana Kotta, objavljen 2002. godine u časopisu „15 dana“, u tematu posvećenu Kottu i Mrożeku: *Kako zvuči Gombrowiczevo djelo godine 1999.?* Objavljeni tekst jasno upućuje na društvenopolitičku situaciju u Poljskoj 1999. godine, još traumatiziranu Željeznom zavjesom i ruskim tenkovima, a izbor eseja evidentno korespondira i s promišljanjima o mjestu Gombrowicza, posredno ga uspoređujući s mjestom u izvornoj kulturi: „[...] ali čini mi se da se počinju pojavljivati otpori, posebice najmlađih, spram *Dnevnika*. Smatraju ih, kako bi se reklo, vrlo nihilističnima. Njihovi novi odabiri su nekakvi nastavci Sienkiewicza, pozitivni i domoljubni. Ali to je sigurno“ — kaže Kott optimistično — „tek početak nove kritičnosti, odnosno otpora spram Gombrowicza“²⁹.

Treba napomenuti da se u tisku pojavljuju i druge recenzije Gombrowiczeva djela, poput stručnih tekstova Đurđice Čilić Škeljo i Jolante Sychowske-Kavedžija, polonistica čiji se prikazi Gombrowiczevih djela, dakako, ne ograničavaju na razmatranje samo jednoga aspekta, međutim, evidentno je da u ostalim osvrtima i prikazima spomenuti pristup prevladava. O tome koliko je Gombrowicz antinacionalist preuzeo i gotovo poništio sve svoje ostale, mnogobrojne „ja“, svjedoči i činjenica da se o *Pornografiji* — čije je reizdanje tiskano 2005. godine — mogao pročitati tek jedan ozbiljniji prikaz (iz pera Branislava Oblučara)³⁰, *Ferdydurke* su se u recepcijskim tekstovima jedva usputno spominjale (što se djelomice može objasniti nedostatkom knjige na policama knjižara jer godina-

28 G. Duhaček, 2014: *Gombrowiczeva Poljska je kao današnja Hrvatska*. tportal.hr, 12.05. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/gombrowiczewa-poljska-je-kao-danasnja-hrvatska-20140512> [pristupljeno: 1.07.2017].

29 J. Kott, 2002: *Kako Gombrowiczevo djelo zvuči godine 1999.?*; *Umjetnost kao prijenosnik*; *Dvije strane: osobno sjećanje*; *Ja i tijelo*. M. Martić, uvodni tekst, izbor i prijevod s poljskog. „15 dana“, 45, 1/2, str. 43. U fusnoti navodi se: „Odgovor na pitanje koje je postavilo uredništvo Tygodnika Powszechnog (tigodnjika powszechnog) u 31. broju od 1. Kolovoza 1999., prevedeno s weba pariškog časopisa »Kultura«, kultura.onet.pl“ (prev. M. Martić).

30 B. Oblučar, 2005: *Sjaj mladosti, užas pornografije: Witold Gombrowicz, Pornografija* [prikaz]. „Tema“, 2, 4/5, str. 81—82.

ma nije ponovno otisnuta) te minornim zanimanjem za zbirku *Bakakaj* i novitet iz 2016. godine — *Bestijarij*.

Bestijarij, pak, također funkcionira kao paratekst, uz gotovo jednake argumente kao i *Posmrtna autobiografija*. Međutim, treba napomenuti da je ovdje uglavnom riječ o izboru fragmenata iz uže shvaćena književnog djela Witolda Gombrowicza (sastavljača Włodzimierza Boleckog), romana, pripovjedaka i dnevnčkih zapisa, koji upućuju na Gombrowiczovo promišljanje životinjskosti i ljudskosti. Kako je knjiga objavljena tek prošle godine, na ozbiljniji prijam *Bestijarija* valjalo bi možda pričekati, međutim, u svjetlu dosadašnje recepcije Gombrowicza i položaja poljske u kontekstu hrvatske prijevodne književnosti, kao i same prirode djela, izazovne „i iskusnim gombrowičevcima, kamoli čitateljima slabijeg kalibra“³¹, vjerojatnije je da će se zadržati u domeni struke.

Gombrowicz u tragovima: film i kazalište

Od Gombrowiczvih drama, prva je objavljena *Vjenčanje*, u Malićevu prijevodu u „Prologu“ 1974. godine, da bi zatim, objedinjena s također nešto prije tiskanom *Ivonom, kneginjicom od Burgunda* (2002.) i *Operetom* u prijevodu Mladena Martića, dobila svoje mjesto u izvanredno opremljenu izdanju Nakladnog zavoda Matice Hrvatske, u ediciji *Vrhovi svjetske književnosti* 2005. godine. Međutim, nakon Tauferova uprizorenja *Ivone, princeze Burgundije* u splitskome Hrvatskom narodnom kazalištu 1989. godine trebalo je čekati nekoliko godina do sljedeće inscenacije Gombrowicza. Zahvaljujući hrvatskomu redatelju i polonofilu Jasminu Novljakoviću, iznimno je mnogo poljskih autora našlo svoje mjesto na hrvatskim scenama, pa je tako i Gombrowicz — na obljetnicu svoga rođenja — ponovno postavljen, ovoga puta na daske Teatra ITD. Sjajna glumačka postava, među kojom su se, prema malobrojnim osvrtima i recenzijama, osobito istaknuli Dražen Šivak kao knez Filip i Darija Lorenci kao Ivona, dobila je i iznimno pozitivne kritike. Nažalost, osim ovih dviju predstava, Gombrowiczovu nazočnost na hrvatskim daskama popraviti će u međuvremenu i nešto poslije samo — gosti. Teatr Provisorium i Kompania Teatr iz Lublina donijet će na sedmi Festival malih scena u Rijeci, 2000. godine, adaptaciju *Ferdynurke*, u režiji Janusza Opryńskog i Witolda Mazurkiewicza, pa iz Rijeke kući ponijeti i titulu najbolje festivalske predstave. S istom predstavom — 2004. godine — gostovat će i na 50. splitskom ljetu. U predgovoru spomenutome izdanju

31 L. Butković, [online]: *O beštijama i ljudima*. Dostupno na: <http://booksa.hr/kolumne/zacitavanje/gombrowicz-bestijarij> [pristupljeno: 19.08.2017].

Gombrowiczewih drama Dalibor Blažina napisat će, među ostalim, kako bi ga trebalo shvatiti kao poziv na predstavu, no čini se da se u posljednjih dvanaestak godina u kazalištima nije pojavio redatelj kojega bi ijedna od prevedenih drama zainteresirala, unatoč relativno stabilnoj prisutnosti Gombrowicza na europskim scenama.

Da se Gombrowicz katkad pojavljuje i ondje gdje ga ne bismo očekivali, svakako svjedoči i prikazivanje filma Andrzeja Żuławskog, poljskoga i francuskoga redatelja, čiji je posljednji film, 2015. godine, bila upravo adaptacija Gombrowiczeva romana *Kozmos*. Film je prikazan 2016. godine, na 10. Subversive festivalu, čiji podnaslov ne zahtijeva daljnja objašnjenja: *Europska ljevica protiv novog svjetskog (ne)reda*. Kako se i pristoji, Gombrowicz se i opet našao — ako možda i ne među pravim „otpadnicima“, ono među opozicijom.

Kontekst kao paratekst

Iščitavanjem recepcijskih tekstova o Gombrowiczu u posljednjih petnaestak godina nametnuo se dojam kako razloge intenziteta i načinima recepcije Gombrowiczeva djela treba ponajprije tražiti u suodnosu teksta, parateksta i aktualnoga društvenopolitičkoga konteksta, koji se ne ograničava samo na Hrvatsku: definirajući u samome uvodu paratekst, i sam je Genette ustvrdio: „ali moramo imati na umu da, u načelu, svaki kontekst služi kao paratekst“³².

Dvadesetak godina nakon svršetka rata na području bivše Jugoslavije društveni, politički i kulturni kontekst u kojem je sve vidljiviji i sve oštrij raspoloženost i u kojima su sve glasnije krajnosti, od onih koji javno oplakuju vrijednosti (imaginarne?) socijalističkog jugoslavenskog sustava, do pobornika radikalnih nacionalnih ideologija, odražava se ne samo na književnu produkciju, nego i na — posve je jasno — izbore prijevodne književnosti i mjesto koje će djela prijevodne književnosti zauzeti. S druge, pak, strane, društveni kontekst kapitalizma, u kojem su globalizacija i jačanje konzumerizma popraćeni poplavom komercijalnih knjiških naslova sumnjive kvalitete — što, dakako, nije samo problem Hrvatske i susjednih država — izaziva sve snažniju reakciju među intelektualnom elitom novinara, književnika i kritičara, koji se utječu onim stranim piscima što predstavljaju odmak od svih spomenutih deformacija društva. Jedan od najzanimljivijih tekstova kojima je Gombrowicz predstavljen čitateljima, objavljen je prije negoli su objavljeni svi spomenuti novi prijevodi —

32 G. Genette, 2009: *Paratexts. Thresholds of Interpretation...*, str. 8: „[...] but we must at least remember that, in principle, every context serves as a paratext”.

u godini obljetnice Gombrowiczewa stotog rođendana. Esej Muharema Bazdulja u časopisu „Tvrdča“ u dnevničkoj formi donosi niz od osam crtica inspiriranih Gombrowiczem, od lipanjskoga do srpanjskoga ponedjeljka, nadnevaka koji bi mogli ponijeti podnaslove *spektakl, smijeh, znanost, Krleža i Gombrowicz, nogomet/umjetnost, identitet, poezija*. Iz Bazduljeva teksta iskače vrckavi, iskričavi, dnevnički Gombrowicz, individualac i preziratelj forme, kao i autor koji ga čita, razumije i inspirira se poljskim velikanom: duhovito i nadahnuto iznosi i komentira teme i motive kojima se bavio i sam Gombrowicz, izvrgava ruglu medijske fenomene festivalizacije i spektakularizacije kulture, navodeći kao paralelu Joycea, smisao znanosti, besmislenost u novinarstvu (pritom bivamo informirani i da je u medijima Boris Maruna nazvan hrvatskim Gombrowiczem), te uživa u činjenici da bi Gombrowicz od vlastite fešte u Poljskoj vjerojatno napravio „predmet sprdnje“, ako bi se na njoj uopće pojavio. U *društvu spektakla*, kako ga je odavno nazvao Guy Debord³³, pisci nažalost postaju više slika u žutim rubrikama, a „cvebe“ iz parateksta često služe kao kompenzacija za nepročitana djela umjesto poticaja na njihovo čitanje.

U kontekstu hrvatske književnosti, od kojih se najradije i u inozemstvu spominju i prevode — kao pisci koji su manje-više ušli u kanon — Dubravka Ugrešić, Slavenka Drakulić, Daša Drndić, Miljenko Jergović, Mirko Kovač, Predrag Matvejević, etc. — dakle, pisaca koji su na neki način obilježeni terminom „egzilna“ ili „emigrantska“ književnost“, Gombrowicz ulazi na vrata kao jedan od njih. Dotjerano do apsurdna, u emisiji *Knjiga ili život* Hrvatske televizije jedan hrvatski književni kritičar ustvrdit će da Gombrowicz korespondira ponajviše s Dubravkom Ugrešić. Tako se, pedesetak godina nakon što su izašla njegova najveća djela, Gombrowicz u javnome, televizijskome diskursu smjestio u usporedbu s Ugrešić, dok je donedavno smještan u isti kontekst s Krležom, pa i Andrićem.

Esej Žarka Paića *Mi, s rubova Europe*, podnaslova *Sumorni jezik i slavenska duša*, s posvetom *Dalekim poljskim prijateljima*, govori o Gombrowiczu u kontekstu razmatranja duhovnoga identiteta Europe i odnosa individualnoga prema kolektivnome, osobito prema ideji nacionalnoga kolektivnog. Paić rezolutno odbacuje jednostavne eksplikacije Gombrowiczewa boravka u Argentini i Francuskoj, kakve se često pronalaze u njegovoj recepciji i utvrđuje:

Gombrowiczevo je bezdomovinstvo otuda jedna od nužnih posljedica europske političke povijesti 20. stoljeća. To je slučaj povijesne nužnosti raspada ideje suverenosti, a ne patetična gesta aristokratskoga pobunjenika protiv okoštale forme konzervativnoga društva. Da bi uopće moglo doći do takve životne odluke

33 G. Debord, 2003: *Društvo spektakla*. A. Golijanin, prev. Beograd. Dostupno na: <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/guy-debord-drustvo-spektakla> [pristupljeno: 1.07.2017].

potrebno je europsko iskustvo slobode. Ono se određuje radikalnom egzistencijom u nepripadnosti nikome i ničemu. Nije li to istinska sudbina modernoga intelektualca na rubu Europe?

Gombrowicz naš svagdašnji

Sve se češće u svim vrstama diskurza u Hrvatskoj pojavljuje Gombrowiczovo ime: svjedoče o tome eseji Miljenka Jergovića³⁴, spominju ga u svojim tekstovima, kao dio svoga književnog i kulturnog iskustva, pisci Borislav Radaković, Zoran Ferić, Delimir Rešicki, u svojoj ga poeziji imenuje Damir Šodan³⁵. Na sveopću radost poznavatelja dobre književnosti i polonista, desetak godina staru tvrdnju profesora Dalibora Blažine o Gombrowiczu kao piscu koji u hrvatskoj kulturi nije postao „referentna točka“, možemo poništiti. Dobrim dijelom zahvaljujući paratekstu.

Aneks

Bibliografija Gombrowiczevih prijevoda u Hrvatskoj

Monografije (kronološkim redom)

1. *Ferdydurke*. Prev. Zdravko Malić. Zagreb, Biblioteka Sirius/Mladost, 1965, 236 str.
2. *Pornografija; Kozmos*. Prev. Slobodanka Poštić, Zdravko Malić. Zagreb, Zora, GZH, 1973, 281 str.
3. *Drame*. Nakladnička cjelina *Vrhovi svjetske književnosti*. (Sadržaj s nasl. str.: *Ivona, kneginjica od Burgunda*/Iwona, księżniczka Burgunda, prev. Zdravko Malić; *Vjenčanje/Ślub*, prev. Zdravko Malić; *Opereta/Operetka*, prev. Mladen Martić, str. 353—374: pogovor:

34 M. Jergović, [online]: *Dug samoće*. Dostupno na: <https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/dug-samoce/> [pristupljeno: 20.08.2017]; *Libelula i ja*. Dostupno na <https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/viktor-vidalibelula-i-ja/> [pristupljeno: 20.8.2017]; *Esej o ocu*. Dostupno na: <http://www.autograf.hr/esej-o-ocu-zasto-nema-a-trebalo-bi-biti-kolektivne-odgovornosti/> [pristupljeno: 20.08.2017], itd.

35 D. Šodan, [online]: *Popravlak karme*. Dostupno na: http://www.hrvatskiplus.org/utjeha_kaosa/damir_sodan.html [pristupljeno: 5.07.2017].

- Witold Gombrowicz i njegove drame*; Dalibor Blažina). Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 2005 (Čakovec: „Zrinski“), 377 str.
4. *Pornografija*. Prev. Slobodanka Poštić; prijevod osuvremenila Dragica Malić. Biblioteka *Na tragu klasika*; knj. 8. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Disput, 2005 (Zagreb: Denona), 165 str.
 5. *Bakakaj*. Prev. Tanja Miletić - Oručević. Zaprešić, Fraktura, 2007, 209 str.
 6. *Trans-Atlantik*. Prev. Mladen Martić. Zaprešić, Fraktura, 2009, 166 str.
 7. *Posmrtna autobiografija*. Izbor, struktura i oprema Włodzimierz Bolecki. Prev. Mladen Martić. Zaprešić, Fraktura, 2013, 359 str.
 8. *Bestijarij*: uvod, izbor, raspored Włodzimierz Bolecki. Prev. Mladen Martić. Zaprešić, Fraktura, 2016, 192 str.

Prijevod i u drugim monografskim izdanjima

1. *Banket*. Prev. Zdravko Malić. U: *Sto odabranih novela svjetske književnosti*. Ur. Nada i Antun Šoljan. Zagreb, Stvarnost, 1968, str. 437—442.
2. *Mehanizam života*. Prev. Zdravko Malić. U: Zdravko Malić: *Gombrowicziana*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, 2004, str. 275—276.
3. *Banket*. Prev. Zdravko Malić. U: Zdravko Malić: *Gombrowicziana*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, 2004, str. 277—284.
4. *Ferdydurke* (I. poglavlje, odlomci iz drugog poglavlja i XII. poglavlje). Prev. Zdravko Malić. U: Zdravko Malić: *Gombrowicziana*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, 2004, str. 285—312.
5. *Ivona, kneginjica od Burgunda* (prvi čin). Prev. Zdravko Malić. U: Zdravko Malić, *Gombrowicziana*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, 2004, str. 313—333.
6. *Vjenčanje* (ulomci iz trećeg čina). Prev. Zdravko Malić. U: Zdravko Malić: *Gombrowicziana*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, 2004, str. 334—359.
7. *Trans-Atlantik* (početak romana). U: Zdravko Malić: *Gombrowicziana*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, Zagreb, 2004, str. 360—367.
8. *(Dnevnički i drugi zapisi)*. Prev. Zdravko Malić. U: Zdravko Malić: *Gombrowicziana*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, 2004, str. 368—381.

9. *Pornografija*. (2., 3. i 12. [posljednje] poglavlje). Prev. Slobodanka Poštić. U: Zdravko Malić: *Gombrowicziana*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, 2004, str. 382—399.
10. *Kozmos* (kraj pretposljednega (VIII.) i posljednje (IX) poglavlje). Prev. Zdravko Malić. U: Zdravko Malić: *Gombrowicziana*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, 2004, str. 400—419.
11. *Opereta* (uvodni tekst). Prev. Zdravko Malić. U: Zdravko Malić: *Gombrowicziana*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, 2004, str. 420—424.
12. *O Danteu*. Prev. Zdravko Malić. U: Zdravko Malić: *Gombrowicziana*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, 2004, str. 425—437.

Prijevod u časopisima

1. *Danteu*. Prev. Zdravko Malić. „Književna smotra“, 1970, br. 3, str. 9—13.
2. *Vjenčanje*. Prev. Zdravko Malić. „Prolog“, 1974, br. 18, str. 45—89.
3. *Na kuhinjskom stubištu*. Prev. Zdravko Malić. „Književna smotra“, 1979, br. 34—35, str. 51—57; isto u: Zdravko Malić: *Antologija poljske pripovjetke XX. Stoljeća*. Sarajevo, Veselin Masleša, 1984, str. 125—140.
4. *Sienkiewicz*. Prev. Zdravko Malić. „Književna smotra“ 1980, br. 38—39, str. 80—84.
5. *Trans-Atlantik* (ulomak iz romana). Uvodna bilješka i prijevod Zdravko Malić. Treći program Hrvatskog radija. 34/1991, 34, str. 195—200.
6. *Iz Dnevnika 1961—1966*. Prev. Dalibor Blažina. „Gordogan“, 1992, 13, 36, str. 128—135.
7. *Ivona, kneginjica od Burgunda*. Prev. Zdravko Malić. Dubrovnik, Matica hrvatska, N.s. 13, 2002, 3, str. 220—283.
8. *Protiv pjesnika*. Prev. Zdravko Malić. „Književna smotra“, 2004, 36, 2/3 (132/133), str. 55—59.
9. *Štakor*. S poljskoga preveo Adrian Cvitanović. „15 dana“, 2005, 48, 2/3, str. 16—18.
10. *Plesač odvjjetnika Kraykowskog*. Prev. Adrian Cvitanović. „15 dana“, 2005, 48, 2/3, str. 12—14.
11. *Dvije kratke priče*. (Sadržaj: *Drama barunstva; Iz osobnog dnevnika Heronima Ponizalskog*). Izvornik: *Bakakaj i inne opowidania*. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 2002. „Nova Istra“, 2006, 11, 1/2 (33), str. 95—100.

12. *Bakakaj*. Prev. Tanja Miletić - Oručević. (Sadržaj: *Plesač advokata Kraykowskog, Zločin s predumišljajem*). „Fantom slobode“, 2006, 3, str. 197—226.
13. *Bunar*. Prev. Adrian Cvitanović. „Nova Istra“, 2007, 12, 3/4 (36), str. 150—151.

Bibliografija znanstvenih radova o Gombrowiczu objavljenih u Hrvatskoj nakon 1989. godine

1. *Gombrowicz Witold (1904—1969)*. Priredio Zvonimir Milanović. Sadržaj: *Gombrowicz i pjesnici* / Francesco M. Cataluccio, prev. Zvonimir Milanović. *Dijalog o poeziji: protiv pjesnika* / Witold Gombrowicz; prev. Z. Milanović. *Pismo Gombrowiczu* / Czesław Miłosz, prev. Z. Milanović. *Od Gombrowicza natrag do Erazma* / Z. Milanović. „Nova Istra“, 1998/1999, 3, 4 (11), str. 188—211.
2. Gombrowicz Witold. *Pisma Zdravku Maliću*. Uvodnu bilješku napisao i preveo Dalibor Blažina. „Književna smotra“, 2015, br. 176/2.
3. Blažina Dalibor: *Gombrowicz Zdravka Malića*. „Književna smotra“, 2004, 36, 2/3 (132/133), str. 75—84.
4. Blažina Dalibor: *Witold Gombrowicz: uvodne opaske*. „Književna smotra“, 2004, 36, 2/3 (132/133), str. 51—53.
5. Blažina Dalibor: *Witold Gombrowicz i njegove drame*. U: *Drame*. Nakladnička cjelina *Vrhovi svjetske književnosti*. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 2005, str. 353—374.
6. Gerven Oei Vincent W.J. van: *Ja sam mislio vrabac Lena štapić Lena mačka u usta med usna iščapati ---" ili kako je Gombrowicz razotkrio nezrelost filozofije*. S engl. prevela Marina Miladinov. „Frakcija“, 2013, 66/67, str. 128—147.
7. Grabowski Artur: *Demoni Gombrowicz*. Prev. Ivana Maslač. „Književna smotra“, 2004, 36, 2/3 (132/133), str. 65—69.
8. Jakšić Mirna: *Ivona, kneginjica od Burgunda Witolda Gombrowicza: Ivona kao čisti označitelj i nesvjesno*. „Književna smotra“, 2011, 43, 1 (159), str. 93—99.
9. Jarzębski Jerzy: *Erotika i politika*. Prev. Dalibor Blažina. „Književna smotra“, 2004, 36 2/3 (132/133), str. 71—74.
10. Malić Zdravko: *Witold Gombrowicz*. Dubrovnik, Matica hrvatska, N.s. 2002, 13, 3, str. 284—298.

11. M a l i ć Zdravko: *Mickiewicz itd. Rasprave, članci i eseji o poljskoj književnosti*. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, 2002, 382 str.
12. M a l i ć Zdravko: *Gombrowicziana*. (Sadržaj: I. Rasprave i članci o književnom djelu Witolda Gombrowicza. II. Izbor iz tekstova Witolda Gombrowicza). Priredila Dragica M a l i ć. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka „Književna smotra“, 2004 (Zagreb: Denona), 444 str.
13. T r o j a n o w s k a Tamara: *Spektakl različitosti i šutnje. Ivona, kneginjica od Burgunda Witolda Gombrowicza*. „Književna smotra“, 2004, 36, 2/3 (132/133), str. 60—64.

Bibliografija recepcijskih tekstova o Gombrowiczu nakon 1989. godine

1. B a z d u l j Muharem: *Dnevnik o Gombrowiczu: smijeh u društvu spektakla*. „Tvrdá“, 2004, 1/2, str. 333—342.
2. B u t k o v i ć Lucija: *O beštijama i ljudima*. Dostupno na: <http://booksa.hr/kolumne/zacitavanje/gombrowicz-bestijarij> [pristupljeno: 1.07.2017].
3. Č i l i ć Š k e l j o Đurđica: *Escritor polaco ili pisac u višestrukom izgnanstvu*. „Vijenac“, 26.6.2014. Dostupno na: <http://www.matica.hr/vijenac/530/escritor-polaco-ili-pisac-u-visestrukom-izgnanstvu-23437/> [pristupljeno: 1.07.2017].
4. D u g a n d ž i j a Mirjana: *Knjiga o velikom poljskom piscu. Witold Gombrowicz. Autobiografski zapisi aristokrata, snoba, antikomunista i književnog genija*. „Jutarnji list“, 15.07.2014. Dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/witold-gombrowicz-autobiografski-zapisi-aristokrata-snoba-antikomunista-i-knjizevnog-genija/677281/> [pristupljeno: 1.07.2017].
5. D u h a č e k Goran: *Gombrowiczeva Poljska je kao današnja Hrvatska*. tportal.hr, 12.5.2014. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/gombrowiczeva-poljska-je-kao-danasnja-hrvatska-20140512> [pristupljeno: 1.07.2017].
6. F.B.: *Mušketir poljske avangarde*. booksa.hr, 11.6.2014. Dostupno na: <http://booksa.hr/kolumne/zacitavanje/musketir-poljske-avangarde> [pristupljeno: 1.07.2017].

7. G o l e š Glasnović Biserka: *Gombrovičizam: Vjerovanje u naglu mladost čovječanstva*. Prikaz. (Povodom *Posmrtna biografije* Witolda Gombrowicza. Zagreb, Fraktura, 2014). „Riječi“, 2015, 1—4.
8. G r g i ć Dario: *Pornografija bez seksa*. „Zarez“, 2005, 159—160, str. 31.
9. J u r a k Dragan: *Witold Gombrowicz: Bakakaj*. „Moderna vremena“, 29.08.2007. Dostupno na: <http://www.mvinfo.hr/clanak/witold-gombrowicz-bakakaj> [pristupljeno: 1.07.2017].
10. J u r a k Dragan: *Najslavniji poljski turist u Argentini*. „Jutarnji list“, 26.8.2007. Dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/arhiva/najslavniji-poljski-turist-u-argentini/3955923/> [pristupljeno: 1.07.2017].
11. J u r a k Dragan: *Witold Gombrowicz: Posmrtna autobiografija*. „Moderna vremena“, 2.6.2014. Dostupno na: <https://fraktura.hr/catalog/product/view/id/380/s/posmrtna-autobiografija/category/2/> [pristupljeno: 1.07.2017].
12. K o t t Jan: *Kako Gombrowiczevo djelo zvuči godine 1999.?: Umjetnost kao prijenosnik; Dvije strane: osobno sjećanje; Ja i tijelo* / Jan K o t t. Uvodni tekst, izbor i prijevod s poljskog Mladen M a r t i ć. „15 dana“, 2002, 45, 1/2, str. 43—47.
13. K r a j i š n i k Đorđe: *O svetoj Formi poljskosti*. „Oslobođenje“, 3.01.2015. Dostupno na: <https://fraktura.hr/catalog/product/view/id/148/s/transatlantik/category/2/> [pristupljeno: 1.07.2017].
14. K r a j i š n i k Đorđe: *Poljak kojega je Povijest dovela do krajnosti*. „Oslobođenje“, 21.6.2014. Dostupno na: <http://www.infobiro.ba/artic le/874959> [pristupljeno: 1.08.2017].
15. L u k e t i ć Katarina: *Gombrowiczov kozmos*. tportal.hr, 15.06.2010. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/gombrowiczov-kozmos-20100615> [pristupljeno: 1.07.2017].
16. M. J.: *Witold Gombrowicz napisao ostru satiru o podčinjenosti*. „Večernji list“, 27.03.2010. Dostupno na: <https://www.vecernji.hr/kultura/witold-gombrowicz-napisao-ostru-satirau-o-podcinjenosti-116945> [pristupljeno: 1.08.2017].
17. M a r t i ć Mladen: *Ključ za Gombrowicza: Zdravko Malić: Gombrowicziana [prikaz]*. „Kazalište“, 2006, 9 [i.e. 10], 27/28, str. 94—95.
18. N. A.: *Witold Gombrowicz. Bakakaj*. Dostupno na: <http://www.mvinfo.hr/knjiga/3283/bakakaj> [pristupljeno: 1.07.2017].
19. N i k o l i ć Siniša: *Trans-Gombrowicz Express*. „Zarez“, 2005, 159—160, str. 48.
20. O b l u č a r Branislav: *Sjaj mladosti, užas pornografije: Witold Gombrowicz, Pornografija [prikaz]*. „Tema“, 2005, 2, 4/5, str. 81—82.
21. P a i ć Žarko: *Mi s rubova Europe*. „Tema“, 2014, 11, 1/2, str. 14—27.

22. Prokl Predragović Martina: *Poljaci Hrvatima trebaju biti uzor*. Razgovor s prevoditeljem Mladenom Martićem. „Vijenac“, 26.6.2014. Dostupno na: <http://www.matica.hr/vijenac/530/poljaci-hrvatima-trebaju-biti-uzor-23433/> [pristupljeno: 1.07.2017].
23. Sychowska-Kavedžija Jolanta: *Veliki poljski bal*. „Vijenac“, 1.7.2010. Dostupno na: <http://www.matica.hr/vijenac/426/veliki-poljski-bal-1840/> [pristupljeno: 1.07.2017].

Izbor iz literature

- Bielecki M., 2004: *Literatura i lektura. O metaliterackich i metatekstowych poglądach Witolda Gombrowicza*. Kraków, Universitas.
- Butković L., [online]: *O beštijama i ljudima*. Dostupno na: <http://booksa.hr/kolumne/zacitavanje/gombrowicz-bestijarij> [pristupljeno: 19.08.2017].
- Debord G., 2003: *Društvo spektakla*. A. Golijanin, prev. Beograd. Dostupno na: <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/guy-debord-drustvo-spektakla> [pristupljeno: 5.07.2017].
- Duhaček G., [online]: *Od zanimljivih domaćih krimića do skandinavskog hita*. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/od-zanimljivih-domacih-krimica-do-skandinavskog-hita-20160325> [pristupljeno: 3.08.2017].
- Foucault M., 1998: *Aesthetics, Method and Epistemology*. J.D. Faubion, ed. R. Hurley et al., transl. New York, The New Press.
- Genette G., 2009: *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Gombrowicz W., 1991: *Trans-Atlantik* (ulomak iz romana). Z. Malić, uvodna bilješka i prijevod. „Treći program Hrvatskog radija“, br. 34, str. 195—200.
- Ivanišević I., 2016: *Poljski Stoner*. „Slobodna Dalmacija“, 6.06. Dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/stil/putovanja/clanak/id/314859/poljski-stoner> [pristupljeno: 1.08.2017].
- Jarzębski J., 2001: *Podglądanie Gombrowicza*. Kraków, Wydawnictwo Literackie.
- Jergović M., [online]: *Dug samoće*. Dostupno na: <https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/dug-samoce/> [pristupljeno: 20.08.2017].
- Jergović M., [online]: *Esej o ocu*. Dostupno na: <http://www.autograf.hr/esej-o-ocu-zasto-nema-a-trebalo-bi-biti-kolektivne-odgovornosti/> [pristupljeno: 20.8.2017].
- Jergović M., [online]: *Libelula i ja*. Dostupno na <https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/viktor-vidalibelula-i-ja/> [pristupljeno: 20.08.2017].
- Lukić D., 2009: *Drama ratne traume*. Zagreb, Meandar.

- Malić Z., 2004: *Gombrowicziana*. Priredila Dragica Malić. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo. Biblioteka „Književna smotra“.
- Nikolić S., 2005: *Trans-Gombrowicz Express*. „Zarez“, 159—160.
- Pellat V., 2013: *Text, Extratext, Metatext and Paratext in Translation*. Cambridge, Cambridge Scholars Publishing.
- Skibińska E., red., 2004: *Gombrowicz i tłumacze*. Łask, Oficyna Wydawnicza Leksem.
- Stojanović B., 2013: *Polonica u Srbiji. Bibliografija posebnih izdanja (1848—2013)*. Beograd, Slavističko društvo Srbije, str. 8. Dostupno na: http://www.slavistickodru.stvo.org.rs/pdf_dokumenti/BS_POLONICA [pristupljeno: 1.07.2017].
- Šodan D., [online]: *Popravlak karme*. Dostupno na: http://www.hrvatskiplus.org/utjeha_kaosa/damir_sodan.html [pristupljeno: 5.07.2017].
- Tokarz B., 2012: *Gombrowicz w Słowenii: ramy interpretacyjne czasu i przestrzeni kulturowej*. „Przekłady Literatur Słowiańskich“, t. 3, cz. 1, str. 234—251.

Petra Gverić Katana

Tekst i paratekst w chorwackiej recepcji Witolda Gombrowicza

STRESZCZENIE | Po 2000 roku liczba utworów Witolda Gombrowicza przetłumaczonych w Chorwacji nagle wzrosła, ukazało się też wiele różnorodnych tekstów dotyczących recepcji dzieł polskiego pisarza: artykułów naukowych, tekstów publicystycznych i krytycznych — wszelkiego rodzaju paratekstów. W niniejszym artykule skoncentrowano się na związku pomiędzy tekstem literackim a paratekstem w kulturze docelowej, ich współzależności i wpływie, jaki wywarły na odbiór dzieła Witkacego i percepcję autora. Przeanalizowano także czynniki powodujące jego rosnącą obecność w chorwackim dyskursie kulturowym.

SŁOWA KLUCZE | Witold Gombrowicz, recepcja chorwacka, paratekst, literatura w przekładzie, kultura docelowa

Petra Gverić Katana

Text and Paratext: The Reception of Witold Gombrowicz in Croatia

SUMMARY | From the year 2000 onwards, the number of works by Witold Gombrowicz translated into Croatian has decisively increased. The above is followed by a plethora of critical articles: features, commentaries, reviews, academic research articles, etc. The present article focuses on the issue of correspondence between the literary text and its paratext(s) in the target language culture, their potential interdependence, and their consequent impact on the reception of Gombrowicz's work and the writer's image. The analysis considers the factors contributing to Gombrowicz's growing presence in Croatian cultural discourse.

KEYWORDS | Witold Gombrowicz, Croatian reception, paratext, translations, culture reception